

**Выкарыстанне апорных схем, табліц і алгарытмаў для фарміравання ў
школьнікаў матывацыі да навучання на ўроках беларускай мовы
Вопыт педагогічнай дзейнасці**

В. А. Нікішова,
настаўнік беларускай мовы і літаратуры вышэйшай катэгорыі

Інфармацыйны блок

Фарміраванне функцыянальна пісьменных людзей – адна з найважнейшых задач сучаснай школы. Сваю задачу як настаўніка бачу ў тым, каб выхаваць жыццяздольную асобу – чалавека, які вызначыў у жыцці духоўна-маральныя прыярытэты, самасцвярдзіўся, рэалізаваў свае задаткі і творчыя магчымасці.

Большасць сучасных адукацыйных тэхналогій прадугледжвае арганізацыю на ўроку актыўнай дзейнасці вучняў на розных узроўнях пазнавальнай самастойнасці. Найважнейшая ўмова рэалізацыі выхаваўчага патэнцыялу сучаснага ўрока – актыўная пазнавальная дзейнасць дзяцей, асабліва запатрабаваная ў сучасным свеце.

У святле ўвядзення ЦТ ідэя і вопыт педагога-наватара В. Ф. Шаталава па выкарыстанні апорных сігналаў набывае асаблівую **актуальнасць**. Апорныя сігналы – схематычны малюнак тэмы – дазваляе кожнаму вучню асэнсаваць сутнасць ідэі, запомніць галоўнае, якое складаецца з прыватнасцяў.

Выкарыстанне апорных схем на ўроках лічу важным момантам у маёй працы. Чаму я звярнулася да дадзенай тэмы? На мой погляд, адно з самых важных сучасных уменняў вучня – гэта ўменне кадзіраваць вялікі аб'ём інфармацыі, выбудоўваць лагічныя ланцужкі для разважанняў.

Цяжка дамагчыся вынікаў пры вывучэнні беларускай мовы, калі школьнікі неактыўныя на ўроках, у іх знікае **матывацыя да вывучэння прадмета, што вядзе да зніжэння якасці ведаў**.

Як дапамагчы дзецям? Як палегчыць успрыманне тэарэтычнага матэрыялу і спрыяць хуткаму яго запамінанню, асэнсаванаму і больш трываламу? Як прымусіць іх думаць, разважаць, супастаўляць і самастойна рабіць пэўныя высновы?

Сваю ролю настаўніка бачу ў тым, каб дапамагчы навучэнцам актывізаваць сваю дзейнасць, фармаваць уменне выкарыстоўваць тэарэтычныя звесткі ў практыцы. Не ўсіх навучэнцаў атрымліваецца прымусіць завучваць шматлікія правілы; выкарыстанне апорных канспектаў забяспечвае трывалае засваенне тэарэтычных ведаў і ўмення прымяняць іх на практыцы.

Мэтай работы з'яўляецца стварэнне ўмоў, якія садзейнічаюць павышэнню якасці навучання школьнікаў на ўроках беларускай мовы.

Задачы:

- вывучыць асноўныя падыходы сучаснай педагогікі да праблемы выкарыстання нагляднасці на ўроках беларускай мовы;
- абагульніць свой педагагічны вопыт, які маецца па дадзенай праблеме;
- выявіць эфектыўнасць умоў для павышэння якасці навучання з выкарыстаннем на ўроку схем, алгарытмаў і табліц;
- практычна разгледзець стварэнне і выкарыстанне табліц, алгарытмаў і схем з улікам сучасных патрабаванняў.

Працягласць работы над тэмай – тры гады.

Першы этап – *тэарэтыка-пошукавы*: аналіз педагагічнай і метадычнай літаратуры, абагульненне педагагічнага вопыту іншых настаўнікаў па выкарыстанні на ўроках беларускай мовы апорных схем, табліц і алгарытмаў для павышэння матывацыі да навучання па прадмеце, вызначэнне мэты і задач, наведванне вучэбных заняткаў настаўнікаў школы і горада.

Другі этап – *вопытна-эксперыментальны*: сістэматызацыя матэрыялу, распрацоўкі ўрокаў, апрабацыя відаў прац па тэме, самааналіз і самаацэнка сваіх урокаў.

Трэці этап – *тэарэтыка-абагульняльны*: аналіз метадаў, форм, спосабаў дзейнасці па дадзенай тэме. Выступленне на пасяджэнні вучэбна-метадычнага аб'яднання настаўнікаў беларускай мовы і літаратуры.

Апісанне тэхналогіі вопыту

Яшчэ на пачатку сваёй педагагічнай дзейнасці я сумесна з калегамі настаўнікамі-славеснікамі зацікавілася метадыкай буйнаблокавай падачы матэрыялу, распрацаванай Ю. С. Мяжэнка і вырашыла выкарыстоўваць яе на сваіх занятках.

Сутнасць метадыкі Ю. С. Мяжэнка заключаецца ў наступным: першае, тэарэтычны матэрыял групуецца ў буйныя блокі, таму з'яўляецца магчымасць значна павялічыць аб'ём вывучаемага на ўроку матэрыялу без перагрузкі вучняў, што ў значнай ступені актывізуе пазнавальную дзейнасць навучэнцаў; па-другое, кадзіраванне вучэбнай інфармацыі, уменне чытаць апорныя сігналы, прадставіць матэрыял то ў сціснутым, то ў разгорнутым выглядзе – гэта важныя навыкі творчага працэсу.

Такі падыход адпавядае сучасным псіхалагічным рэкамендацыям, якія атрымалі пацверджанне ў шматлікіх эксперыментах Л. В. Занкова, дзе была даказаная эфектыўнасць руху ад абстрактнага да канкрэтнага.

Увядзенне буйных блокаў тэарэтычнага матэрыялу ажыццяўляецца з дапамогай апорных сігналаў. Апорны сігнал – гэта асацыятыўны сімвал, які замяняе нейкае сэнсавое значэнне; ён здольны імгненна аднавіць у памяці вядомую інфармацыю.

Сутнасць вопыту заключаецца ў мэтанакіраванай працы па выкарыстанні апорных схем, табліц і алгарытмаў для фарміравання матывацыі да навучання на ўроках беларускай мовы. Мэта яе адказвае ўсім сучасным **патрабаванням**:

- актывізацыя разумовай дзейнасці вучняў і матывацыя да вывучэння прадмета;
- фарміраванне навыкаў ўспрымання інфармацыі, суаднясенне яе з раней засвоенай;
- развіццё ўменняў ўбачыць вялікую тэму ў цэласным выглядзе;
- павышэнне цікавасці да вывучаемага матэрыялу;

Для мяне асабіста **каштоўнасць** такой працы заключаецца яшчэ і ў наступным:

- ✓ лаканічнасць (максімум загаданай інфармацыі пры мінімуме візуальных або графічных знакаў);
- ✓ структурнасць (адзін блок змяшчае некалькі тэм, напрыклад, раздзел «Марфалогія», раздзел «Словаўтварэнне» і г. д.);
- ✓ зручнасць успрымання і ўзнаўлення, непадобнасць апорных канспектаў паміж сабой (разнастайнасць форм, структуравання, колеру і г. д.);
- ✓ займальнасць, парадаксальнасць мае вялікае значэнне ў апорных схемах;
- ✓ каляровае афармленне – важная дэталь апорнай схемы. Правільна аформлены канспект вабіць, прыцягвае, завастрае ўвагу на галоўным, г. зн. уздзеянчае на вучня сваім эстэтычнымі і псіхалагічнымі якасцямі.

Навучанне па апорных канспектах патрабуе актыўнай разумовай дзейнасці навучэнцаў. Яны павінны валодаць навыкамі ўспрымання інфармацыі, суаднясення яе з раней засвоенай, уменнем вылучаць галоўнае. Бачыць вялікую тэму ў цэласным выглядзе без схематызаванага кароткага канспекта даволі цяжка. Схема ўяўляе сабой прыём, які палягчае ўспрыманне тэмы і яе разуменне.

Практыка паказвае, што веданне правіл і ўменне іх прымяніць у практычнай дзейнасці – не адно і тое ж. Далёка не кожны вучань, завучыўшы правіла, можа сам усталяваць, як гэтым правілам скарыстацца.

Пры вывучэнні мовы я зыходжу з канкрэтна-вобразнага ўспрымання слова. Пачынаю з таго, што рэкамендую дзецям з пятага класа завесці сшыткі

для правіл, якія паступова запаўняюцца табліцамі, схемамі, алгарытмамі, прыкладамі, якія дазваляюць адпрацоўваць правілы правапісу пры выкананні розных самастойных работ.

У сваёй практыцы выкарыстоўваю алгарытмы, пачынаючы ўжо з пятага класа. Прыёмы ўвядзення алгарытмаў могуць быць розныя. Пры гэтым трэба зыходзіць са зместу вивучаемага матэрыялу і ўлічваць ступень азнаямлення навучэнцаў з гэтым матэрыялам, ступень сфарміраванасці навыкаў разумовай дзейнасці, дыдактычную задачу, якая стаіць перад настаўнікам.

Алгарытмы магу даваць у гатовым выглядзе, можам складаць разам з навучэнцамі, навучэнцы могуць складаць алгарытм самастойна пасля знаёмства з правілам. Пры гэтым важна, каб асобныя пункты алгарытму былі гранічна кароткімі, лаканічнымі. Прастата і нагляднасць мадэлі алгарытму таксама спрыяюць больш паспяховаму яго засваенню.

Праца па алгарытме прадугледжвае некалькі **этапаў**.

1. Знаёмства з правілам і алгарытмам прымянення.
2. Разважанні па алгарытме ўслых і графічнае абазначэнне арфаграмы.
3. Графічнае абазначэнне арфаграмы і разважанне ўслых па памяці без апоры на алгарытм. Слабым навучэнцам ў працэсе практычнага прымянення дазваляю зазіраць у алгарытм.
4. Далей навучэнцы працуюць у парах самастойна, пазначаюць арфаграмы, выконваюць узаемаправерку.

На ўроках беларускай мовы пры фарміраванні арфаграфічных навыкаў таксама выкарыстоўваю табліцы-схемы (на этапе вивучэння новага матэрыялу). Праца над складаннем апоры – гэта складаны працэс. Ніколі не даю апору ў гатовым выглядзе, а калі выкарыстоўваю гатовыя схемы-апоры, то толькі на этапе замацавання або абагульнення ведаў, уменняў, навыкаў. Дадзены падыход прадугледжвае, што навучэнец сам будзе здабываць веды, а настаўнік вучыць, як здабываць, захоўваць і прымяняць веды. Перад тым як пабудаваць апорную схему, навучэнцы самастойна вивучаюць тэарэтычны

матэрыял, пасля самастойнага чытаньня адказваюць на пытанні настаўніка абагульняючага характару.

Табліцы простыя ў выкарыстанні. Табліца прадугледжвае не проста зрокавае прад'яўленне матэрыялу, але і пэўную групоўку, сістэматызацыю. Разуменне навучальных магчымасцей схемы прыходзіць да школьніка не адразу. Патрабуецца старанна прадуманая праца, якую, вядома, лепш за ўсё пачаць з першых урокаў у 5 класе. У гэты час адно за адным ідуць чарадой арфаграфічныя правілы, граматычныя паняцці, быццам бы і не новыя для навучэнцаў (раздзел "Паўтарэнне вивучанага ў пачатковых класах"), але недастаткова засвоеныя імі, і патрабуюць вельмі сур'ёзнай працы яшчэ доўгі час.

Пасля тлумачэння новага матэрыялу або вивучэння адпаведнай тэмы прапаную выкласці матэрыял у выглядзе апорнай схемы, малюнка, табліцы, каб гэтае правіла было лягчэй запомніць. Творчая прырода мовы ўзаемадзейнічае праз схему, табліцу або малюнак з творчай прыродай дзіцяці. Яны дапамагаюць канкрэтызаваць успрыманне мовы, а дзіця лепш засвойвае канкрэтнае. А колькі станоўчых эмоцый прыносіць гэта заданне! Хай гэта невялікае, але ўсё ж самавыяўленне.

У схеме трэба старацца ўжываць мінімальную колькасць слоў. Здольнасць навучэнцаў правільна "чытаць" схему, разумець яе сэнс адпрацоўваецца з дапамогай спецыяльных заданняў.

1. Уважліва азнаёмцеся са схемай. Паспрабуйце пераказаць яе змест словамі.

2. Падмацуйце прыкладамі кожнае становішча схемы.

3. Паспрабуйце з дапамогай схемы запісаць коратка змест арфаграфічнага правіла.

4. Разгледзьце схему. Што трэба ведаць і ўмець, каб не рабіць памылак на гэта арфаграфічнае правіла? Ці дапамагла вам адказаць на гэтае пытанне схема?

5. Якія звесткі з'яўляюцца галоўнымі для гэтага арфаграфічнага правіла? Як яны адлюстраваны ў схеме?

Напрыклад, выявіць «Вёсачку Дзеепрыметнікаў», дзе ёсць сінтаксічная рака (дзеепрыметнік з'яўляецца часцей за ўсё азначэннем і падкрэсліваецца хвалістай лініяй), ёсць масток (дзеепрыметнік можа быць і выказнікам), ёсць плот, на кожнай дошчачцы якога напісаны склоны, ёсць аблокі лікаў дзеепрыметнікаў, палянка відаў дзеепрыметнікаў (намаляваныя кветкі); дрэва, на якім ёсць гняздзечка, дзе намаляванае птушаня яшчэ не вылупілася (прошлы час), і птушка, вылятае з гнязда (цяперашні час), а ў хатцы – стары (мужчынскі род) і бабулька (жаночы род), з трубы хаткі ідзе воблака дыму, на якім напісана значэнне дзеепрыметніка. Такім чынам, выкарыстоўваючы наглядныя малюнкi, уключаючы асацыятыўную памяць, навучэнцы могуць лёгка запомніць, што такое дзеепрыметнік, якімі валодае прыметамі, якую сінтаксічную ролю выконвае ў сказе.

З вопыту работы ведаю, што сістэматычнае і мэтанакіраванае выкарыстанне апорных схем на ўроках беларускай мовы здольна не толькі закласці пэўны ўзровень ведаў, але і добра развівае памяць, мысленне, увагу.

Такім чынам, схема як форма нагляднасці ў навучанні з'яўляецца ключом да вырашэння практычных задач. Праца са схемай вучыць уменню вылучаць галоўнае ў матэрыяле, спрыяе развіццю лагічнага мыслення вучняў, уменню ў канкрэтным лінгвістычным факце бачыць моўную заканамернасць.

Але каб ўрок быў прадуктыўным, а навучанне – эфектыўным, я выкарыстоўваю ў сваёй практыцы розныя прыёмы кантролю, бо навучанне арфаграфіі, пабудаванае па прынцыпе апоры на алгарытмы арфаграфічных дзеянняў, табліцы, схемы, вельмі эфектыўнае тады, калі правілы прымяняюцца на практыцы. Практыкаванні традыцыйнага характару, розныя віды дыктоўкі дапаўняю навучальнымі тэстамі.

Праца са схемай вучыць уменню вылучаць галоўнае, спрыяе развіццю лагічнага мыслення вучняў, фарміруе ўменне ў канкрэтным лінгвістычным факце бачыць моўную заканамернасць.

Схема дарэчная на розных этапах навучання: пры ўвядзенні новага паняцця, знаёмстве з арфаграфічным правілам, пры адпрацоўцы, замацаванні і паўтарэнні навучальнага матэрыялу.

Усвядомленае прымяненне тэарэтычнага матэрыялу, які змяшчаецца ў апорных схемах, прыходзіць да школьнікаў не адразу. Патрабуецца старанна абдуманая праца, якую лепш за ўсё пачынаць не з пятага класа. У нашай школе іх ўводзяць па дамоўленасці з намі і настаўнікі пачатковай школы, калі адно за адным ідуць чарадой арфаграфічныя правілы, граматычныя паняцці, якія быццам бы і не новыя для навучэнцаў (раздзел «Паўтарэнне вывучанага ў пачатковых класах»), але недастаткова засвоены імі і патрабуюць вельмі сур'ёзнай працы яшчэ доўгі час. Каб палегчыць гэтую працу, прапаную школьнікам запісваць у спецыяльнай сшытку, якая змяшчае тэарэтычныя звесткі, схему. Яна аддалена нагадвае алгарытм, але ў адрозненне ад яго ўяўляе сабою спрошчаны, лаканічны запіс, які нават пяцікласнікі, якія не ўмеюць пісаць хутка, перапішуць за дзве – тры хвіліны.

Пры выкананні трэніровачных заданняў дома і ў класе навучэнцы па меры неабходнасці звяртаюцца да схемы. У далейшым ўжо ў 6 класе зноў давядзецца вярнуцца да першапачатковых запісаў і ўнесці ў яго дадаткі і так да 9 класа.

Сістэматычная праца са схемамі, складанне іх пры непасрэдным удзеле саміх навучэнцаў прыводзіць да таго, што на пэўным этапе навучання яны ўжо могуць самастойна, абапіраючыся на схемы, выказаць той ці іншай лінгвістычны матэрыял. Спачатку з такім заданнем спраўляюцца толькі моцныя вучні, затым ініцыятыву праяўляюць і больш слабыя.

Выкарыстанне дадзенай метадыкі пры вывучэнні беларускай мовы, несумненна, мае пэўную **рэзультатыўнасць**.

Па-першае, значна павялічыўся аб'ём матэрыялу, які вывучаецца на ўроку, фарміруецца навык самастойнай працы, даследчыя і праектныя ўменні, навучэнцы паказваюць больш трывалыя веды і ўменні па прадмеце. Па-другое, выкарыстанне дадзенай метадыкі спрыяе павышэнню творчага патэнцыялу навучэнцаў, развіццю мыслення. На думку саміх навучэнцаў, выкарыстанне дадзенай метадыкі садзейнічае разнастайнасці ўрокаў, школьнікам лягчэй успрымаць моўныя з'явы, арфаграфічныя і пунктуацыйныя правілы, якія вывучаюцца. Па-трэцяе, павышаецца матывацыя да навучання, што павышае якасць ведаў пры кантрольных работ.

Заклучэнне

Выбар спосабаў навучання залежыць ад шматлікіх фактараў: тыпу вучэбнага матэрыялу, асаблівасцей інтэлектуальнага развіцця дзяцей у класе, індывідуальнасці самога настаўніка. Апорныя схемы і алгарытмы садзейнічаюць фарміраванню моўных, арфаграфічных і пунктуацыйных уменняў.

У сферы асобных універсальных навучальных дзеянняў будзе сфарміравана адэкватная матывацыя вучэбнай дзейнасці, уключаючы навучальныя і пазнавальныя матывы.

У сферы рэгулятыўных універсальных навучальных дзеянняў навучэнцы авалодваюць здольнасцю асэнсоўваць вучэбныя задачы, планаваць яе рэалізацыю, кантраляваць і ацэньваць свае дзеянні, уносіць адпаведныя карэктывы ў іх выкананне.

У сферы пазнавальных універсальных навучальных дзеянняў навучэнцы змогуць выкарыстоўваць знакава-сімвалічныя сродкі, авалодаюць шырокім спектрам лагічных дзеянняў.

У сферы камунікатыўных універсальных навучальных дзеянняў навучэнцы набудуць уменне ўлічваць пазіцыю суразмоўцы, ажыццяўляць супрацоўніцтва з настаўнікам і аднагодкамі, адэкватна перадаваць інфармацыю.

Такім чынам, каштоўнымі з'яўляюцца наступныя прынцыпы выкарыстання апорных схем і алгарытмаў:

□ універсальнасць:

з апорнымі схемамі і алгарытмамі можна працаваць з 5 па 11 клас пры вывучэнні новага матэрыялу; пры паўтарэнні і сістэматызацыі вывучанага; пры падрыхтоўцы да ЦТ; на ўроку і дома пры выкананні задання; з цэлым класам і пры індывідуальным навучанні;

□ эфектыўнасць і паспяховасць:

наглядна, зручна: заўсёды пад рукой неабходны тэарэтычны матэрыял; каратка і ёміста прадстаўлены матэрыял па кожнай тэме; паказаны алгарытм дзеянняў пры ўжыванні правіла; лягчэй запамінаецца патрэбны тэарэтычны матэрыял.

У сваёй далейшай рабоце буду імкнуцца творча мадэляваць адукацыйную дзейнасць для выхавання гарманічна развітай асобы, абапіраючыся на сучасныя педагагічныя і інфармацыйныя тэхналогіі.

Літаратуры

1. **Голуб, В. І.** Апорныя канспекты па беларускай мове: дапаможнік для навучэнцаў агульнаадукацыйных устаноў: у 2 ч. Ч. 1 / В. І. Голуб. – Мазыр: Белы вецер, 2009. – 55 с.
2. **Белакоз, А. М.** Як палепшыць пісьменнасць вучняў / А. М.Белакоз // Беларуская мова і літаратура ў школе. – 1998. – № 12.
3. **Іўчанкаў, В. І.** Сучасная беларуская мова. Арфаграфія. Графіка. Лексікалогія (фразеалогія): у 2 ч. Ч. 1. / В. І. Іўчанкаў. – Мінск, 2001. – 207 с.
4. **Лаури, Н. М.** Алгоритмы по орфографии / Н. М. Лаури // РЯШ. – 2009. – № 4. – С.26– 2.
5. **Ляшчынская, В. А.** Алгарытм як сродак развіцця мыслення пры вывучэнні арфаграфіі / В. А. Ляшчынская // Беларуская мова і літаратура ў школе. – 1991. – № 7–8.

б. **Панов, Б. Т.** Типы и структура уроков русского языка: пособие для учителя / Б. Т. Панов. – М.: Просвещение, 1986.

Дадатак 1

Апорныя схемы

“ЛІТАРЫ *о, а* Ў СКЛАДАНЫХ СЛОВАХ”

Дадатак 2

“НЕСКЛАДОВАЕ ў і у СКЛАДОВАЕ”

Дадатак 3

ПАДОЎЖАННЯ І ПАДВОЕННЯ ЗЫЧНЫХ

ЗЫЧНЫЯ

паміж

ж

з

дз

л

м

н

с

у

ч

ш

стаяць

галоснымі

! дз x 2 = ддз – разводдзе

ЗАПАЗЫЧАНЫЯ СЛОВЫ

касір		бонна, донна, манна, панна,
група		ванна, мадонна, саванна
піца	<i>але</i>	
Ала		Ганна, Жанна, Сюзанна
Нона		

Дадатак 4

Правапіс суфіксаў дзеясловаў (апорная схема)

аван.ф. пр.ч.
ява

1ас. – ую (- юю)
сумую — сумаваць

іван.ф. пр.ч.
ыва
1ас ваю
падтрымліваю — падтрымліваць

ван.ф. пр.ч.
1ас ваю
перапытваю — перапытваць
н.ф.з. тр. ЩЬ — н.тр. йва
супакоіць — супакойваць

Дадатак 5

Спражэнне дзеяслова

I спражэнне	II спражэнне
Неазначальная форма з ненаціскнымі канчаткамі	
1. аднаскладовыя дзеясловы і утвораныя ад іх (мыць – памыць)	1. Усе дзеясловы <u>на-іць</u> (- ыць), акрамя аднаскладовых (тыпу мыць, ліць)
2. усеастанія дзеясловы <u>на-аць</u>	2. 5 дзеясловаў на-аць: залежаць, гнаць, спаць, стаць, баяцца
3. Дзеясловы на – эць (-ець), калі э, (е) у 1-й асобе захоўваецца, а таксама дзеяслоў хацець	3. ненавідзець, вярцець, цярпець, залежаць, гнаць
4. -ці, -чы	
Трэцяя асоба множнага ліку	
- уць, - юць	- аць, - яць

Дадатак 6

Лад дзеяслова

Абвесны лад	Дзеянне ўспрымаецца як рэальнае, якое адбываецца, адбывалася ці будзе адбывацца	чытаем, гаворым; чытаў, гаварыў; буду чытаць, буду гаварыць	змяняецца па часах, асобах і ліках
Умоўны лад	Дзеянне ўспрымаецца як магчымае, можа адбывацца пры пэўнай умове	чыталі б, гаварылі б чытаў бы, гаварыў бы чытала б, гаварыла б	Змяняецца па ліках і родах. Не мае формаў часу і асобы
Загадны лад	Дзеянне ўспрымаецца	чытайце, гаварыце чытай, гавары	Змяняецца па асобах і ліках

	як пажаданае, выражае пабуджэнне да дзеяння загад, парад, просьбу	давайцечытаць няхайскажа	
--	--	---------------------------------	--

Дадатак 7

АЛГАРЫТМ ГУКА-ЛІТАРНЫ РАЗБОР СЛОВА

ВЫМАВІЦЬ СЛОВА І ВЫЗНАЧЫЦЬ, КОЛЬКІ ЁЎ ІМ СКЛАДОЎ

ВЫЗНАЧЫЦЬ НАЦІСКНЫ СКЛАД

**ДАЦЬ ХАРАКТАРЫСТЫКУ ГАЛОСНЫХ ГУКАЎ
(націскны ці ненаціскны)**

ПАДЛІЧЫЦЬ КОЛЬКАСЦЬ ГУКАЎ І ЛІТАР

**ДАЦЬ ХАРАКТАРЫСТЫКУ ЗЫЧНЫХ ГУКАЎ
(цвёрды ці мяккі, звонкі ці глухі)**

Дадатак 8

Правапіс канчаткаў назоўнікаў
II скланення мужчынскага роду адзіночнага ліку ў Р. с.

У родным склоне **выбар канчаткаў назоўнікаў** мужчынскага роду залежыць ад іх лексічнага значэння.

3 канчаткам -а, (-я) ўжываюцца:
• назоўнікі з суфіксам -ок-: беражок – беражка, лужок – лужка, лясок – ляска;
• назоўнікі, якія абазначаюць:
1. Асоб і істот: чалавека, ката, вераб'я, мікроба, друкара.
2. Канкрэтныя назоўнікі, што паддаюцца лічэнню: памідора, аўтобуса, пня, стала.
3. Органы і часткі цела жывых істот: носа, хваста, рота, языка. Але: твару.
4. Прамежкі часу, адзінкі вымярэння, грашовыя адзінкі: года, сеанса, поўдня, долара, літра, аўторка. Але: веку, ранку, абеду; з году ў год, без году тыдзень.
5. Тэрміны: дзеянікі, абзаца, сюжэта, сінуса, ромба. Але: склону, тэксту, роду, ліку.
6. Грамадскія арганізацыі, прадпрыемствы, установы: ліцэя, завода, прафсаюза.
7. Назвы танцаў, гульняў: вальса, тэніса, хакея, карагода, покера, брыджа, паланеза.
8. Геаграфічныя і астранамічныя назвы і паняцці: Мінска, горада, мыса, Везувія.

3 канчаткам -у, (-ю) ўжываюцца:
1. Абстрактныя назоўнікі, якія абазначаюць:
- абстрактна-разумовыя паняцці, адцягненыя якасці, прыметы, апрадмечаныя дзеянні,

працэсы, стан, розныя адчуванні, пачуцці: вопыту, болю, ад'езду, кашлю, колеру, смутку, падвозу, ідэалу, адчаю, настрою, жалю, працэсу, гандлю, бегу, сну.
- напрамкі ў прасторы, месца, форму, памер, а т.с. неакрэсленыя прамежкі часу: шляху, краю, схілу, мінімуму, ўзмежку, моманту, нізу, ўсходу, часу, тэрміну.
- грамадскія фармацыі, плыні, навуковыя тэорыі: класіцызму, сацыялізму, атэізму.
- з'явы прыроды, стихійныя падзеі, бедствы: марозу, прыліву, урагану, пажару, інею.
- розныя захворванні: апендыцыту, туберкулёзу, тыфу, грыпу, радыкуліту, вогніку.
- розныя падзеі ў грамадскім жыцці: фэстывалю, кірмашу, фэсту, конкурсу, мецяжу.
2. Рэчыўныя назоўнікі, якія абазначаюць
- хімічныя элементы і злучэнні: натрыю, бензолу, алюмінію, хлоравадароду.
- розныя матэрыялы, рэчывы: пяску, асфальту, цукру, гравію, сітцу, атласу, бетону.
!параўнайце: ліст дуба – зроблены з дубу
- лякарствы і стравы: панкрэатыну, ампіцыліну, квасу, супу, булёну, шашлыку, напою, халадніку. Але: аўса, хлеба, бітка, жаўтка, бялка (яйка).
3. Зборныя назоўнікі: лесу, гаю, рэпертуару, тыражу, метражу, фальклору, люду, актыву, народу(у спалучэнні са словамі многа, шмат, мала) Але: экіпажа, табуна, статка.
4. Назвы травяністых і кустовых раслін: верасу, бэзу, чабору, хмелю, асоту, лопуху.

Некаторыя мнагазначныя **назоўнікі Р. скл. ў** пераносным значэнні **набываюць** абстрактнае значэнне і **пішуцца з канчаткам -у-, (-ю-):**

ля школьнага гардэроба – не хапае святочнага гардэробу,

стаяць каля выхада – няма выхаду,

звычайнага гука – не чуваць гуку,

трэцяга лістапада – хапае лістападу,

выстава пейзажа – бракуе гарадскога пейзажу і інш.

ПАДЗЕЛ СЛОЎДЛЯ ПЕРАНОСУ

З АДНАГО РАДКА НА ДРУГІ СЛОВЫ ПЕРАНОСЯЦА
ПА СКЛАДАХ:

кні-га, сшы-так

СКЛАД З АДНОЙ ЛІТАРЫ НЕ ПАКІДАЕЦА НА РАДКУ І
НЕ ПЕРАНОСІЦА НА НАСТУПНЫ РАДОК:

Ма-рыя, яга-да

абы-сці

май-ка, глаў-ны,

дзянь-кі, бар'-ер

ІТАРЫ **дж, дз** НЕ РАЗДЗЯЛЯЮЦА ПРЫ ПЕРАНОСЕ,

КАЛІ ЯНЫ АБАЗНАЧАЮЦЬ АДЗІН ГУК:

даж-джы, ся-дзець

ДЗВЕ АДНОЛЬКАВЫЯ ЛІТАРЫ ПРЫ ПЕРАНОСЕ РАЗДЗЯЛЯЮЦА:

сён-ня, калос-се

ЗЫЧНАЯ ЛІТАРА НЕ АДДЗЯЛЯЕЦА АД ПРЫСТАЎКІ, КАЛІ
КОРАНЬ СЛОВА ТАКСАМА ПАЧЫНАЕЦА З ЗЫЧНАЙ:

без-галосы

ЛІТАРА **Ы** НЕ АДДЗЯЛЯЕЦА АД ПРЫСТАЎКІ:
ПРЫ ПЕРАНОСЕ НЕ АДДЗЯЛЯЮЦА АД ПАПЯРЭДНЯГА СКЛАДА
ЛІТАРЫ **Й, Ў, Ъ**, А ТАКСАМА **АПОСТРАФ**: